

Marija Stanonik

Mozaik vprašanj in stališč o slovenski prepoznavnosti

Uvod

Šestindvajseta številka *Traditiones* je ubrana na témo slovenske identitete. V prvi vrsti gre za vprašanje naroda in slovenske državnosti.¹ Posebna pozornost je posvečena Slovincem zunaj Republike Slovenije: v zamejstvu in po svetu. Resda so njihova vprašanja v okviru tukajšnje problematike specifična, vendar jih prepogosto - če sploh! - obravnavamo preveč vsaksebi, nekako na robu, da se vsaj mlajši rodovi, se zdi, premalo zavedajo, da so del našega narodnega telesa in zato enakovreden predmet naše skrbi in ljubezni.

Etnologija je ena od družbenih ved, ki se je - že zaradi svojega imena - dolžna stalno soočati z vprašanji tokratne téme. Ali se jih je lotevala zmeraj pravočasno in z ustrezno odgovornostjo, bo sodila zgodovina.² *Traditiones* so se temu odzvale s tremi uredniki. V *Traditiones* 16 (1987)³ so bile objavljene tri razprave z blejskega posvetovanja o slovenskem narodnem značaju, s pojasnilom, da jih je treba upoštevati tudi v etnologiji. Brstenje slovenske pomladi je vplivalo, da so bile *Traditiones* 19 (1991)⁴ posvečene »samoniklosti ljudske kulture Slovencev«. Pričujoče *Traditiones* so v tej zvezi zasnovane interdisciplinarno - z namenom, da bi bila téma predstavljena čimbolj vsestransko - ne toliko kot priložnost za zgolj akademsko razglabljanje, ampak veliko bolj z željo o ozaveščanju njene življenjske odločilnosti za našo prihodnost.

Temu streže že antologija *Slovenska misel* (1987)⁵ ki vsebuje »eseje o slovenstvu« od Primoža Trubarja do Alojza Rebule, ne samo iz pisateljskih, ampak tudi drugih vrst

¹ Ne pojem, le izraz »nacija« se mi upira, ker je preblizu imenu za ideologijo, ki je sprožila celi Evropi in še posebej slovenskemu narodu toliko gorjã.

² Tako je Slavko Kremenšek sodeloval s temo *Etnologija in narodno vprašanje* na »Speransovih dnevih« ob témi Nacionalno vprašanje in družbene vede (1982). Prim. *Anthropos*, časopis za sodelovanje humanističnih in naravoslovnih ved, za psihologijo in filozofijo, 1-2, Ljubjana 1982,....

³ Urednik dr. Angelos Baš.

⁴ Urednik dr. Tone Cevc.

⁵ Ur. Jože Pogačnik.

slovenskih razumnikov. H krepitvi dostojanstva in sproščenosti slovenskega človeka v njegovi lastni slovenski državi vabi *Franc Rode* s predavanjem *Slovenska nacionalna zavest* (1992). Leta 1996 so izšle štiri⁶ pomembne knjige, aktualne za našo témo. *Slovenščina in slovenstvo Janeza Rotarja* tematizira vprašanje jugoslavizacije dveh temeljnih razsežnosti vsake narodne identitete, in to od leta 1950 dalje, ko se začena intenzivno naseljevanje večinoma slabo kvalificirane delovne sile iz drugih republik tedanje Jugoslavije. *Duhovna zgodovina Slovencev Janka Kosa* je - z novodobnega položaja in izhodišč, gradivsko bolj ali manj v okviru literarne vede - sinteza v enem zamahu,⁷ medtem ko *Jana Makaroviča* širokopotezne *Evropske korenine slovenske ustvarjalnosti* orjejo ledino, zato so bolj analitične in inovativne.

Že pojem identitete odpira veliko vprašanj⁸ in ga je mogoče sloveniti kot istovetnost, istost, samoniklost, prepoznavnost, različnost, drugačnost, drugost.⁹ Strokovno ni omejena le na eno od strok. Več če se jih spoprijema z njo, utemeljuje njeno trdnost navznoter in razmejenost navzven, krepkejša je splošna zavest o samostojnosti narodnega subjekta. Slovenska identiteta nikakor ni enkratno vprašanje niti rešeno enkrat za vselej. Vsak rod mora nanj na novo odgovarjati. *«Slovenci smo v nekakšnem čvekaškem samodopadenju in samoprecenjevanju danes prepričani, da se je naš obstoj z državno osamosvojitvijo tako rekoč dokončno potrdil, avtoriziral, zavaroval in za zmeraj zagotovil. Da bo poslej vse šlo sámo od sebe, brez problemov: tudi naša narodna, oziroma kulturna prepoznavnost in samoniklost. Da nam nihče nič ne more in da smo v vsem sijajni. - Najbrž pa je to neizrečeno a razširjeno prepričanje hkrati za nas tudi največja nevarnost.»*¹⁰ *«Spomin je tista razsežnost človeške zavesti, na kateri temelji njegova identiteta: človek brez spomina ne ve, kdo je in kam gre; svet brez spomina je svet brez preteklosti ter zato tudi brez prihodnosti.»*¹¹

*Rudi Rizman*¹² se odziva problematiki slovenske identitete hic et nunc na znanstveni ravni, saj mu gre za za sistematičnost in razčiščevanje terminoloških vprašanj, ko razmejuje med narodom, nacijo (pojem naroda je namreč lahko izenačen s pojmom države - ali pa tudi ne) in državo, Po njegovem veliko zmede izhaja prav iz poljubnosti uporabe teh pojmov. Gre za problematiko, ki je življenjsko povezana z vsemi zdajšnjimi temeljnimi prelomnicami. (Politično) ozaveščanje ljudstev *-ter soočanje naroda/nacije z moderno državo in globalno svetovno skupnostjo odpirata tako rekoč civilizacijske dileme. Po eni strani je postalo več kot očitno, da nacionalno formiranje ni nikakršna zgodovinska kuriozitetá, ki bi jo lahko vezali le na kako devetnajsto stoletje: izpolnitev kritične mase etničnega jedra pač zahteva ustanavljanje nacije/države - ne glede na zgodovinsko dobo, v kateri je (bila) dosežena. Ta proces bistveno pospešujejo posledice številnih sodobnih družbenih procesov, ki se izražajo v bolj ali manj travmatičnem*

⁶ Tudi Jožeta Pogačnika, *Ponoreli kompasí* (Maribor 1996) vsebujejo na nekaterih mestih prodrone misli, ki se navezujejo na tukjašnja problematiko.

⁷ Janko Kos, *Duhovna zgodovina Slovencev*, Ljubljana 1996.

⁸ Helmut Renöckl, *Identiteta in orientacija v nepreglednem času*, v: Celovski zvon 15, št. 54, Celovec 1997, 30-40.

⁹ Božidar Jezernik: *«Identitete se vedno oblikujejo in potrjujejo v odnosu do Drugega.»* Verska pripadnost in narodna identiteta v ekstremnih razmerah, Glasnik Slovenskega etnološkega društva 36/1996, številka 4, 23.

¹⁰ Matjaž Kmecl, *Knjiga, kdo bo tebe kupil*, Knjiga '93, 2.

¹¹ Boris. A. Novak, *Otrokom, varuhom bogov in demonov*, v: Alenka Goljevšček, *Med bogovi in demoni*, Ljubljana 1988, 147.

¹² Študije o etnonacionalizmu, ur. Rudi Rizman, Ljubljana 1991.

izgubljanju (tradicionalnih) identitet...»¹³ Na pomembnost terminološkega instrumentarija pri obravnavi tukajšnjih vprašanj tako zgodovinsko kot teoretično in empirično in nujnost spoštovanja kontinuitete, je opozoril že Braco Rotar že ob pokanju šivov nekdanje jugoslovanske federacije: »Ko so jugoslovanski 'klasiki marksizma' izraz nacionalna manjšina, očitno v prizadevanju, da bi z besedno akrobatiko spremenili dejansko stanje, prevedli v narodnost - zaradi preimenovanja manjšina seveda ni prenehala biti manjšina, le primerjava z manjšinami drugod je postala težavna - očitno niso vedeli ali upoštevali, da ima izraz 'narodnost' (nationalité, nationality, Nationalität itd.) že kakih 200 let dolgo rabo ter teoretske in praktične implikacije, ki jih brez posledic ni mogoče prezreti.«¹⁴

A.

I. Prostor

Častno prvo mesto zasluži tu v slovenski zavesti še vedno premalo cenjeni Peter Kozler in njegov *Zemljevid slovenske dežele in pokrajin (1853)*, zaradi katerega je moral celó v zapor.¹⁵ Od fizične realnosti je ostala še samo ideja o skupnem slovenskem kulturnem prostoru¹⁶ in poezija (*Sveta si zemlja, 1988*).¹⁷

»Nekateri trde, da je vzrok vseh narodnih posebnosti izredna zemljepisna lega slovenske dežele: o 'narodu na križišču velikih cest', govorijo, o 'narodu med podboji', o 'narodu na prepihu'. Res se tu križata dve črti: La Manche - Bospor in Jadran - Baltik. ...Govorijo tudi, da je bila usodna tisočletna nedržavotvornost. Gotovo tudi ne kaže pozabiti na neobičajni razvoj družbene, razredne razpostave sil v tej deželi, pri tem narodu: ta narod je bil stoletja brez svoje gospode. Meščanstvo je dobil šele zelo pozno - pa še to pozno rojeno meščanstvo silnega bogastva in moči. Bilo je vedno majhno, stisnjeno, nikoli široko ustvarjalno. In - tu je ključ, kot kaže - ta narod nima velikih mest. V svetovni zgodovini zadnjega tisočletja so značilnosti dežel ali narodov nastajale v velikih mestih, v središčih družbe (politike, gospodarstva, omike) - in tudi v velikih naseljih, ki pa sama niso središča. Največje slovensko mesto pa je manjše kot podeželska naselja mnogih drugih dežel... Res pa je, da so vse pokrajine tega narodnostnega ozemlja tako tesno spojene v zavestno sožitje, da utegne opazovalec velikokrat začutiti: vsa dežela je en sam kraj, vsa dežela je kot eno samo veliko mesto. Toda: to 'mesto' premore neverjetne razločke pokrajinske podobe, v tem tesno zlitem zemljepisnem - skoraj bi človek dejal samo: topografskem - prostoru so letargične azijske ravnine in dramatične mediteranske obale, so urbanizirane doline alpskega sveta in primitivne samote kozjanskega gričevja...Vse tesno drugo ob drugem, različno, a blizu... Zato zna ta narod - bolj kot marsikateri drug - tako intenzivno doživljati pokrajino. Ljubiti jo zna, jo doživljati, se ji prepuščati, da ga oblikuje - in jo premagovati, da je v vseh pokrajinah vendarle vselej isti. Čudovit je ta narod - v vsej svoji majhnosti in v vsej svoji veličini. Zakaj včasih premore tudi to.«¹⁸

¹³ Pavel Zgaga, Etnija, narod, nacija, Naši razgledi, 6. dec. 1991, 673-674.

¹⁴ Braco Rotar, O nacionalnosti v moderni demokratični državi, Naši razgledi, 20. okt. 1989, 582-583.

¹⁵ Peter Kozler in prvi zemljevid slovenskega ozemlja, Muzej Kočevje, Kočevje 1996.

¹⁶ *Skupni slovenski kulturni prostor*, Trinajsti sklic Plenuma kulturnih delavcev Osvobodilne fronte 1985, Nova Gorica 1985, ur. Lojze Gostiša.

¹⁷ S podnaslovom Slovenska pokrajinska in domovinska pesem (1988), uredil Franc Zadavec.

¹⁸ Herbert Grün, O ogromni solzi, o deželi brez velikih mest in o tem, kako deklico srce boli, pa vseeno pravi, da ji nič ni, ali o Slovencih, v: Pisma iz stolpa, Maribor 1962, 86-87.

Nekdanji pesniški zanos dobiva danes v resničnosti čisto druge razsežnosti: »Ogroženost kulturne krajine kot temeljne prvine identitete in oblikovanja nacionalne varnosti¹⁹ predstavlja nerazrešen problem varstva večjih sklopov v naravnih parkih, posebej s spremembo Ustave RS v 68. členu ob vključevanju v Evropsko Zvezo.«²⁰ Prostor je najbolj oprijemljiva, fizična kategorije slovenske identitete. Tega se je še kako dobro zavedala Slovenska kmečka zveza z geslom: *Stopite na trdna tla. To je naša zemlja.*²¹ »Nihče drug, kot kmet ne more ohraniti poseljene krajine. Poseljena krajina pa je med glavnimi pogoji za preživetje tako majhnega naroda, kot smo Slovenci...«²² »Postavlja se strateško vprašanje, ali bi svobodni pretok ljudi in kapitala, torej svoboda naseljevanja, ogrozila obstoj slovenstva. Integracija gospodarstva in političnega življenja ter svoboda naseljevanja bi nedvomno ogrozila obstoj slovenske istovetnosti. ... Posebno občutljivo je tu vprašanje lastništva zemlje. Enotna pravila igre imajo vsekakor različen učinek za bogate in za revne nacije. Vsako sklicevanje na reprociteto pomeni v tem primeru nič manj kot cinizem.«²³

II. Čas

Razvoj slovenskega narodnega vprašanja Edvarda Kardelja (1938) je bil v času, ko je bila Slovenija pod socialistično Jugoslavijo, za vprašanja slovenske identitete predpisani vademekum. V njegovem ključu so napisane *Študije o slovenski zgodovini in narodnem vprašanju (1981)*²⁴ Janka Pleterskega. V kakšnem razmerju želi biti do njega Bogo Grafenauer, izvemo iz njegove knjige s pomenljivo podobnim in dopolnjevnim naslovom *Slovensko narodno vprašanje in slovenski zgodovinski položaj (1987)*,²⁵ ki se ob venetski teoriji na drugem mestu sprašuje »ali more na zmoti ali na zavestni neresnici utemeljena mitologija o začetkih slovenske zgodovine pomeniti mejitev narodne zavesti ali pa je kot samoprevara izhodišče za *razkroj* resne narodne zavednosti?»²⁶ Revija 2000 odpira nove poti z blokom *Slovensko narodno vprašanje danes (1989)*. Vanj je posthumno uvrščen članek Edvarda Kocbeka *O narodu*, sodelujejo pa še Spomenka Hribar, Tine Hribar, France Bučar, Viktor Blažič in Peter Kovačič-Peršin.²⁷ Ni pa zraven Mladena A. Švarca, ki je o tej problematiki razmišljal že veliko prej.²⁸ Življenjsko delo na tem polju je opravil Fran Zwitter z delom *O slovenskem narodnem vprašanju (1990)*.²⁹ Glede na zgodovinsko distanco je (lahko) bolj zgo-

¹⁹ »Pomena kulturne dediščine in posledic njene morebitne izgube smo se posebno zavedli ob vojni v neposredni soseščini, ko sta vojne grozote v javnih občilih predstavljala predvsem dva podatka: število človeških žrtev in število poškodovanih in uničenih objektov kulturne dediščine. V spomnu je tudi nepotrebna izguba Breginja in drugih biserov slovenske kulturne identitete ob naši zahodni meji, ki smo ga izgubili zaradi nepripravljenosti na naravne nesreče, zaradi neustrezne politike obnove in zapostavljanja strokovnih argumentov.«

²⁰ Branka Berce Bratko, Etnologija in varstvo naravne in kulturne dediščine kot temelj za razvoj inohranjanje identitete v Sloveniji, Glasnik Slovenskega etnološkega društva 37/1997, 12.

²¹ Na letaku ni datuma, a kaže, da je bil pripravljen za prve slovenske svobodne volitve po drugi svetovni vojni leta 1989.

²² Jože Osterc, Moč kmeta je v združitvi, Delo, 29. avg. 1991, 3.

²³ Ermin. Kržičnik, n. d., 103.

²⁴ Prim. tudi Janko Pleterski, *Senca Ajdovskega gradca (1993)*.

²⁵ Bogo Grafenauer, *Slovensko narodno vprašanje in slovenski zgodovinski položaj*, Ljubljana 1987.

²⁶ Bogo Grafenauer, O avtohtonističnih teorijah (etrusčanski, venetski itd.) v zvezi s pojavom slovenskih prednikov v novi domovini v 6. stoletju, v: Pavel Diakon, *Zgodovina Langobardov*, Maribor 1988, 418.

²⁷ Revija 2000, št. 31/32, 1986, 1-94.

²⁸ Prim. M. A. Švarc, Nacionalno vprašanje v sodobnem svetu, Slovenec/Sobotno branje, 8. julij 1995, 24.

²⁹ Preddelo zanj je že Zwitterova knjiga, Nacionalni problemi v habsburški monarhiji, Ljubljana 1962.

dovinsko stvarjen pregled *Slovenskih narodnih programov (1986)*.³⁰ Zelo pomembna je pravna plat narodne identitete. O njej nam je zapustil dve kapitalni deli *Sergij Vilfan: Pravna zgodovina Slovencev (Ljubljana 1961)*³¹ in *Zgodovinska pravotvornost in Slovenci (1996)*.

Nasproti do nedavna dostopnim zgodovinskim virom se seznanjamo z drugo platjo resnice zadnjih sedemdesetih let v knjigi *Ciril Žebot: Neminljiva Slovenija (1990)*.³² Odločilni dogodki rojevanja in utrjevanja slovenske države, tudi z vojaškega vidika, so predmet nekaj knjig,³³ med drugimi *Janeza Janše Premiki in Okopi*.³⁴

III. Jezik

Pravzaprav nobena kolikor mogoče resna obravnava o slovenski narodni identiteti ne more mimo njene zgodovinske in jezikovne razsežnosti: *«Biti zgolj Slovenec ne pomeni, da živi slovenstvo le zdaj in tukaj, marveč da je vpisovalo slovenstvo svoje pomene, vrednote v evropsko zgodovino in kulturo, v dokončno razsežnost duha iz svoje prostorske ali ozemeljske vmesnosti. Šele tako je lahko postal skupni predmet slovenstva, ko je stopilo iz sebe, nacionalna država... Kolikor vztrajamo v slovenski jezikovni stvarnosti, toliko bolj smo dejansko soočeni s svojim značajskim in zgodovinskim slovenstvom, z lastno narodnostno identiteto, mejno s samimi sabo. Kajti narodovo telo brez jezika bi bilo brez sebe oziroma brezsebnost - zgolj državna - prisila... Slovenstvo se vzpostavlja v celostno prosvetljenem lastnem zgodovinskem prostoru, pri čemer starožitna posvečenost ni nikakor odveč... To je še zmerom vmesni prostor slovenstva, je skratka prostor med Vzhodom in Zahodom Evrope, ki se razprostira kulturno in jezikovno skozi lasten narodni značaj.»*³⁵

Sanjačevo slovo od devete dežele³⁶ je bilo *Vladimiru Kavčiču* povod za premislek o pasteh, v katere se lahko ujame slovenski narod, v novem položaju. Zaveda se ranljivosti, ki ji bo izpostavljen: *«Jezik pokriva in izraža dobršen del naše identitete, naše kulture. Če bi se večji del Slovencev zgledoval po Handkeju, potem slovenske identitete že zdavnaj ne bi bilo več. Utopila bi se v drugih narodih in se z njimi poistovetila, kvečjemu bi pripadali skupini nihčetov, kot pravi, da ji pripada Handke sam... Handke Evropo dovolj dobro pozna, lahko mu verjamemo in tudi sami že vemo, da je duhovno pusta in siva. V njej prevladujejo kulture velikih narodov, njeni povezovalni interesi pa se uresničujejo predvsem ali skoraj izključno v sferah gospodarstva. Kakšno identiteto lahko uveljavlja Slovenija v takšni Evropi? ... Evropa ne pozna nobenega kulturnega modela, ki bi po svoji kompleksnosti in izvirnosti presegal tistega, ki ga je Slovenija do nedavna že imela in uresničevala, dokler ga ni začela spodkopovati gospodarska kriza, dobesedno propadanje gospodarstva... Evropa naših kriznih vprašanj ne bo*

³⁰ Srečko Krese, Naprej zastava Slave, Celje 1990, podnaslov: Narodni programi v slovenski politični misli od 1848 do 1945, Ljubljana 1986.

³¹ Druga izdaja, Ljubljana 1996.

³² Ciril Žebot, *Neminljiva Slovenija*, Spomini in spoznanja iz razdobja sedemdesetih let od Majniške deklaracije, Ljubljana 1990.

³³ Prim. V *imenu ljudstva*, Ljubljana 1988. Izdali in založili Marjan Horvat, Metka Roglič, David Tasič. O dogajanju na Roški ob zaporu znamenite četverice Ivana Borštnerja, Janeza Janše, Davida Tasiča in Janeza Zavrla.

³⁴ Prim. Janez Janša, *Premiki*, Nastajanje in obramba slovenske države 1988-1992, Ljubljana 1992. Isti, *Okopi*, Pot slovenske države 1991-1994, Ljubljana 1994.

³⁵ Vladimir Gajšek, *Karantanstvo, slovenstvo, bizantizmi*, Naši razgledi, 25. jan. 1991, 42.

³⁶ Peter Handke, *Sanjačevo slovo od devete dežele*, Naši razgledi/Razgledi po svetu, 30. avg. 1991, 471-472.

razreševala po naših merilih in ne prvenstveno v korist naših interesov. Razreševala jih bo po svojih kriterijih, v skladu z načrtovano strukturiranostjo svojega gospodarstva, svojega že delujočega sistema. V njem je Slovenija kot celota bolj ali manj zanemarljiva postavka...³⁷ Avtor slika njeno prihodnost v dokaj temnih barvah: *«Če bo nadaljnji razvoj potekal v sedanji smeri, bomo čez nekaj let svojo kulturno identiteto uresničevali le še na trgovskih sejmih, vaških veselicah in s cerkvenim petjem. Res bi se lahko upražali, podobno kot se sprašuje Handke, kakšno prekletstvo je prišlo nad nas, da se s takšno lahkoto odpovedujemo malodane vsem orientacijskim smerem dosedanjega razvoja in se podajamo v neznano. Da rešitev pričakujemo tam, kjer je v tisoč letih nismo našli. Razen, če smo se dokončno naveličali svojega slovenstva in zdaj samo še izbiramo, s čim ga bomo zamenjali. Smo odklonili srbstvo, da bi se priklonili nemštvu?»*³⁸

Premislek Alojza Rebule *«O spremenljivosti in nespremenljivosti vrednot»*³⁹ postaja vedno bolj aktualen.

Že v času zveze z Jugoslavijo je bila slovenščina pogosto izločena iz poslovne rabe in korespondence, v novih *«pravilih igre»* postaja strah zanjo še očitnejši: *«Obstoj slovenskega jezika bi bil ogrožen zlasti v tistem delu podjetništva, kjer bi prevladal tuj kapital. Tuje firme, ki se bodo pojavile s prevzemi, nakupi ali z novimi investicijami, bodo pripeljale svoje vodilne delavce, menedžerje in visoko strokovno delovno silo (takešen primer je Slovenija že doživela v zvezi z naseljevanjem tekstilne industrije v Mariboru, v Kranju in drugod). V podjetjih v lasti tujega kapitala poslovni jezik gotovo ne bo slovenski; končno ta pojav opažamo že danes... Tako bi slovenščina sčasoma dobila folklorni značaj in bi bila le spomin na nekdanjo neodvisno državo.»*⁴⁰ Načrtom za nove gospodarsko politične povezave predlagajo nekateri drugačne alternative: *«Zakaj naj bi se Slovenci s takšnim razvojnostrateškim potencialom zaprli v demografsko postarano in tehnološko manj vitalno skupnost?... Skratka, če pristopimo k Zvezi, bomo vsekakor imeli določene gospodarske koristi, izhajajoč iz velikega trga, vendar se bomo morali odpovedati lastni strategiji, samobitnosti in posebnostim... Naš morebitni pristop k Zvezi je dejansko le naša pripojitev k Italiji in Nemčiji, kar je njihov že večkrat izpričani zgodovinski interes. Integracija Slovenije v Evropsko zvezo bi v usakdanji praksi bila le pripojitev k zamejskim Slovencem v Italiji in v Avstriji ter prevzemanje njihove tragične usode. Dosedanje ravnanje s slovensko manjšino je najboljša prispevka naše evropske prihodnosti. Pomorska usmeritev gospodarskega razvoja je za Slovenijo najboljša izbira.»*⁴¹ Matjaž Kmecl je slikovito nazoren, a tudi bridko realen: *«Na koncu pa še zmeraj velja tista Levstikova, da je narod šele potem potujčen, ko je izgubil največjo svojo dragocenost - jezik. Ko ga izgubi, je bolj ali manj vseeno, ali še vztraja pri svoji nomenklaturi: vsekakor zgubi s tem tudi temeljno funkcijo v prihajajoči mnogospupinski, pluralni skupnosti... Levstika bi namreč lahko nadaljevali: Jezik je izgubljen takrat, ko izgine potreba, da bi v njem delali, kupovali in brali knjige. Če bi se to zgodilo, bo tudi suverenost samo še robec, s katerim se lahko obrišemo pod nosom.»*⁴²

³⁷ Vladimir Kavčič, *Smu se naveličali svojega slovenstva? Naši razgledi*, 13. dec. 1991, 481.

³⁸ V. Kavčič, N. d.

³⁹ Alojz Rebula, *Na slovenskem poldnevniku*, Maribor 1991, 27–39.

⁴⁰ Ermin Kržičnik, *Evropska zveza? Ne, hvala!*, v: *Danes Slovenija in nikdar več*, 104.

⁴¹ E. Kržičnik, n., d., 100.

⁴² Matjaž Kmecl, *Knjiga, kdo bo tebe kupil*, Knjiga '93, 2.

IV. Književnost

V sodobnosti je med prvimi tvegal raztapljati enosmerno obravnavo tukajšnjih vprašanj Dušan Pirjevec z dotlej neznano svežino v razpravah *Vprašanje o poeziji, Vprašanje naroda* (1978). Slovenski svobodi so v zadnjem desetletju prvi širili obzorja pisatelji, kakor priča zbornik z javne Tribune Društva slovenskih pisateljev *Slovenski narod in slovenska kultura* (1985).⁴³ Leta 1988 je bilo v Cankarjevem domu zborovanje slovenskih kulturnih delavcev na témo *Slovenci, Jugoslavija in slovenska kultura*, ki je že nakazovala oddaljevanje Slovencev od Jugoslavije zaradi zloglasne uravnalovke v vseh pogledih,⁴⁴ tako z gospodarske⁴⁵ kot kulturološke strani.⁴⁶ *S(m)o pisatelji še potrebni slovenstvu?* je bila tradicionalna anketa Sodobnosti leta 1990. V njej je sodelovalo dvaindvajset avtorjev.

Taras Kermauner je opravil »sociološko politološko analizo slovenstva v slovenski dramatik« z značilno slovenskim naslovom: *Med hlapčevstvom in samobitnostjo* (Trst 1986). Esejistično zasnovana *Slovenska postna premišljevanja* (1987) Matjaža Kmecla tematizirajo tiste slovenske poteze, na katere smo preveč pozorni v lastno škodo, saj nam slabijo samozavest. Nasproti slovenski notorični cmeravosti se pogaja za zmerni realizem. Toda prvi slovenski kulturni minister v samostojni Sloveniji Andrej Capuder se sprašuje, ali je mogoče preživeti brez škode ob tolikšnih vratolomnih preskokih, kot smo jih morali prestatiti Slovenci v zadnjih sto letih.⁴⁷ *Lepo je biti Slovenec, ni pa lahko* (1992), mu odgovarja Ciril Zlobec.

France Bernik: »Književnost je najneposrednejši izraz narodove duše, izraz narodnega značaja, če nam je dovoljeno uporabiti ta pojem, je enciklopedija narodne zavesti, skupinske in individualne. Upravičeno jo zato povezujemo s pojmom narodne identitete, kar prepričljivo dokazuje naša zgodovina od najzgodnejših časov do danes. Književnost - naj bo nabožna ali posvetna, verskopoučna ali visoko estetska - je bila tista, ki nas je skozi stoletja, od Brižinskih spomenikov in Trubarja naprej ohranjala v območju slovenstva. Danes je književnost pri nas seveda izgubila nekdanjo tako pomembno narodnoobrambno vlogo, izgublja pa tudi državotvorno funkcijo, če s tem mislimo na družbeno angažiranost in do samopozabe pogumno prizadevanje naših pisateljev konec osemdesetih in na začetku devetdesetih let za slovensko državno samostojnost in spremembo totalitarnega političnega sistema v evropsko parlamentarno demokracijo. Taka se nam zdi slovenska književnost, če nanjo pogledamo iz zornega kota naše nacionalne preteklosti in sedanjosti. Kakšno vlogo pa bo prevzela na pragu informacijske dobe, ob izzivih sodobnega sveta, znotraj vsemogočnega procesa, ki ga imenujemo globalizacija, je temeljno vprašanje, ki ne zadeva samo naše književnosti, temveč vso našo kulturo in ne nazadnje naš narodni obstoj, vsaj obstoj v duhovnem smislu. V Evropi se globalizacija, ki vse bolj postaja tudi naša usoda, pojavlja v institucionalni obliki že od zgodnjega povojnega časa, od leta 1949, ko je bil ustanovljen Svet Evrope, nadaljeval se je ta razvoj v Evropski skupnosti, danes v Evropski zvezi in številnih drugih, predvsem političnih in gospodarskih povezavah na naši celini. V takem razvoju se seveda skrivajo velike nevarnosti za nacionalne kulture in književnosti, saj se zastavlja vprašanje, kakšno mesto bo v tem nadvladanem procesu imela

⁴³ Za Društvo slovenskih pisateljev Tone Partljič.

⁴⁴ Ciril Zlobec, *Sodobnost* 36, št. 6/7, 1988, 562.

⁴⁵ Prim. v omenjeni številki *Sodobnosti* članke V. Kavčiča, M. Kosa, I. Kristana.

⁴⁶ Prim. v n. d., članke T. Pavčka, D. Rupla in B. M. Zupančiča.

⁴⁷ Prim. Andrej Capuder, *Mozaik svobode*, Ljubljana 1992, 16-17 sl.

književnost, ki je od vseh umetnosti najbolj nacionalna po obliki, po jeziku, ki je njeno poglavitno in edino izrazno sredstvo. Zlasti upravičen se zdi ta pomislek pri književnostih malih narodov.⁴⁸

V. Umetnost

Publikacija *Naprej zastava Slave* (1990) razkriva, kako je del slovenskega založništva s pomočjo »domoljubnih in društvenih razglednic«, svojstveno krepil »slovensko živost in čutenje« in s tem v zadnjih desetletjih 19. stoletja pomembno prispeval k razvoju slovenske narodne zavesti in občestvovanju med ljudmi. Mohorjeva družba knjigo posveča »spominu na stoštirideseto obletnico programa Zedinjene Slovenije in stodvajseto obletnico slovenskih narodnih taborov, ob stoštirideseti obletnici ustanovitve in ob stodevetdesetletnici rojstva svojega ustanovitelja škofa Antona Martina Slomška.«⁴⁹ *Slovenski autoportret 1918-1991* (1992) je prav tako edinstvena knjiga te vrste, saj z likovnega vidika razkriva slovenske poteze.

Taras Kermauner ocenjuje pri določanju slovenske istovetnosti dva modela »nacionalne strategije«, ki da ju v likovni umetnosti poosebljata Maksim Gaspari in Ivan Grohar. Le-tega Pomlad da je najbolj značilna slovenska slika; »Na osnovi česa to sklepamo«, »da so na nji naslikani prelepi travniki specifično slovenski?« »Na osnovi kozolcev - kot značilnih - temeljnih folklorno socialnih simbolov v središču slike? Na osnovi nekega skrivnostnega, a nezmotljivega občutka, ki nam pravi, da gre za slovensko in nobeno drugo pokrajino? Ali pa smo šele tedaj, ko smo priznali Pomlad za tipično slovensko sliko - za to pa smo se odločili z voljo znotraj zavestne kulture, nekdo (samotzbrani) se je tako odločil v našem imenu -, določili neko stvarno »geografsko-pokrajino kot značilno slovensko? ...Groharjeva Pomlad - s svojo razlago, z vrsto razlag, s konotacijo, ki jo je ta slika dobila skozi desetletja, predstavlja slovenski lirski model. Pomlad simbolizira ne toliko en del slovenskega značaja, čeprav tudi - kajti vsak narod ima lirске in epske, čustveno trpne in aktivistično dejavne prvine -, kot eno razlago tega značaja; ena odločitev za razlago, eno določitev nacije...«⁵⁰

⁴⁸ France Bernik, Iz veka v vek, iz roda v rod, Delo, Književni listi, 12. dec. 1996, 13: »če pa globalizacije v Evropi ne bosta narekovala samo politika in gospodarstvo, temveč se bo ta proces sprožil tudi v območju duha, potem lahko upamo, kakor upa Vaclav Havel, da se bo Evropa pri iskanju lastne identitete vrnila k svoji najprijaznejši tradiciji, k ideji svobodnega posameznika državljana, ki je vir moči in napredka. Evropa vedno bolj spoznava, da je temelj resničnega sodelovanja in sprave med narodi in državami prav renesansa vrednot posameznika državljana. ...Globalizacija torej ne pomeni samo nevarnosti, marveč tudi priložnost za kulturni razcvet narodov, velikih in malih, z različno zgodovino in tradicijo. Taka je vizija Evrope kot bogastva različnosti. Nič manj pomembna kot perspektiva jezika nacionalne književnosti ni vsebinska plast besedne umetnosti danes, in bo še bolj jutri in pojutrišnjem... To, kar zbuja največjo skrb, je dejstvo, da nekatere, predvsem naravoslovne tehniške znanosti ne upoštevajo niti najosnovnejših etičnih norm v odnosu do narave in celo lastnim dognanjem v dobro človeka jemljejo ceno. V tem kontekstu se spet odpirajo priložnosti za umetnosti, predvsem za književnost, ki človeka pojmuje kot celostno bitje, kot bitje s številnimi raznolikimi, celo protislovnimi hotenji, kar je stična točka vseh nacionalnih književnosti. Jezikovno različne književnosti torej povezuje isto ali podobno univerzalno, občečloveško sporočilo človeštvu. V tem smislu bi evropske književnosti lahko razumeli ne samo kot bogastvo, temveč tudi kot enotnost v različnosti. Morda ima to misel v zavesti Ricardo Diez-Hochleitner, predsednik Rimskega kluba, ko zatrjuje, da ohranjanje nacionalnih identitet ne more biti v nasprotju s procesom evropske globalizacije. Podobno tudi spoznanja o slovenski literarni klasiki potrjujejo predvidevanja o prihodnosti naše književnosti.«

⁴⁹ Srečko Krese, *Naprej zastava Slave*, Celje 1990.

⁵⁰ Taras Kemavner, Od narodnega k božjemu, v: Oznanenja, družinsko glasilo za krščanstvo, kulturo in umetnost 12, Stranice 1992, 4-5.

VI. Značaj

Za (s)poznavanje slovenskega narodnega značaja je s psihološke strani največ storil Anton Trstenjak. Ne le svojih v delih s povednim naslovom, npr. *O slovenski duši*,⁵¹ *Misli o slovenskem človeku* (1991), *Slovenska poštenost* (1995), ampak tudi v številnih drugih. Smo »Slovenci narod individualistov,⁵² ki ne samo v znanosti, ampak tudi v umetnosti, športu in na drugih področjih z izjemnim talentom, trdim delom in pripadnostjo notranjemu poslanstvu dosegajo rezultate, ki jih uvrščajo v sam svetovni vrh? Zato ni naključje, da imamo Slovenci Jurija Vego, Jožefa Resslera, Riharda Jakopiča, Toma Česna...»⁵³ Ali je tudi to vzrok za alarm:⁵⁴ »Slovenska družba je hudo bolna, morda ena najbolj bolnih na tem planetu... »Znakov tega je veliko, od čisto statističnih, ki zadevajo število žrtev prometnih nesreč in samomorov, razširjenost drog in alkohola, do bolj anekdotičnih dokazov, ki izhajajo iz tega, kaj govorijo ljudje. Vzroki za to bolezen: 1. pomanjkanje samospoštovanja... »kako naj ga imajo, če ga nikoli niso mogli imeti? Tlačani, hlapci in tako dalje ne morejo imeti samospoštovanja. Njihovi nemški in italijanski gospodarji so jim ga ves čas izbijali iz glave«. 2. »starih vrednot ni več, novih še ni, in ljudje so zato v najslabšem od dveh svetov, kar prav tako prispeva k depresivnosti«. 3. »Slovenska zgodovinska nagnjenost k nečemu, čemur bi lahko rekli pomanjkanje moške spontanosti. Ta se ne kaže samo v tem, da žvižgaš in rečeš 'Aufbiks', ko greš na veselico, ampak je tudi v tem, da si ti tisti, ki vodiš igro in poteguješ poteze na šahovnici. Pravijo, da je značilno slovensko čustvo nevoščljivost. Mislim, da ne gre toliko za nevoščljivost, ker Slovenec ni toliko nevoščljiv za objektivne prednosti svojega bližnjega, temveč je predvsem jezen nase, ker predpostavlja, da česa takega ni sam sposoben narediti...«. 4. »slovenska sebičnost, vrtičkarstvo, zapečkarstvo.«⁵⁶

Kaj bi dejali na to pobudniki za preoblikovanje slovenskega narodnega značaja, kar so si zastavili kot cilj že med drugo svetovno vojno pri najbolj udarni strani v odporu proti zunanemu sovražniku. Na Bledu je bil od 5. do 7. novembra 1986 Plenum kulturnih delavcev Osvobodilne fronte na témo Razvoj in preobrazba slovenskega narodnega značaja v luči 4. točke programa Osvobodilne fronte. Bogo Grafenauer je predstavil *Zgodovinsko gledanje na spreminjanje narodnega značaja nasploh in na uprašanje slovenskega narodnega značaja posebej*.⁵⁷ Za etnologijo in vse panoge folkloristike je vredno premisleka predvsem Janka Malleja razmišljanje o stereotipih narodne identitete v tako zahtevnem okolju kot je slovenska skupnost na Koroškem v Avstriji.⁵⁸ Traditiones so objavile prispevke Antona Trstenjaka *Vprašanja skupne slovenske kulturne zavesti*, Leva Milčinskega *Samomorilnost in slovenski narodni značaj* in Božidarja Jezernika *O kolektivnih karakterizacijah*.⁵⁹ Viktor Žakelj, Jože Osterman

⁵¹ Anton Trstenjak, *O slovenski duši*, v: *Koledar* 1987 Družbe sv. Mohorja v Celovcu.

⁵² Ali: Zamera, fovšija, to je slovensko - Vzklik na nekem predavanju, N.N.

⁵³ Rubrika: Nepreslišano, Dr. Danilo Zavrtnik, direktor Instituta Jožef Stefan, Dnevnik, 6. april, 1994, 3.

⁵⁴ Intervju z Boštjanom M. Zupančičem, ko si je julija 1996 vzelo življenje 93 ljudi. Prim. študijo Lev Milčinski, Bojan Zalar, Mira Virant-Jaklič, *Samomor in Slovenija – 1995*, Ljubljana, 1997.

⁵⁵ »Samospoštovanje je skoraj literarni izraz za to, da nekdo samega sebe jemlje resno, da ni vdan v usodo in da ima občutek, da jo lahko vzame v svoje roke, da po nekaj dneh sreče ne bo prepričan, da mora za tem priti nesreča, da goji odnose z ljudmi na pozitivni osnovi - vse to izhaja iz globokega občutka varnosti in svoje primarne vrednosti, kar vse lahko pomeni, da človek ima samospoštovanje ali pa ne.«

⁵⁶ Marjana Vončina, *Moji ljubi Slovenci, le kaj se je zgodilo z vami*, Nedeljski dnevnik 18. avgusta 1996, 8-9. (intervju).

⁵⁷ *Sodobnost* 34, 1986, 1107-1118.

⁵⁸ *Prebijamo obzorje ekskluzivnega naslanjanja na lastno izročilo?* *Sodobnost* 34, Ljubljana 1986, 11551-1158.

⁵⁹ *Traditiones* 16, Ljubljana 1987, 5-34.

in Ciril Zlobec so predstavili svoje poglede v Sodobnosti.⁶⁰ Josip Vidmar je bil po uvodni besedi sodeč⁶¹ veliko bolj zadovoljen kot pred leti, ko se je proti jugoslovanstvu moško postavil za slovensko bit. Pri tem se je skliceval na razločke v literaturi, slovstveni folklori kaj šele jeziku in razložil svoje razumevanje nastanka narodov in slovenskega posebej: *«Slovenski narod eksistira. Nastal je, kot nastajajo vsi narodi, nezavedno in po naravni potrebi. Razdelitev človeštva v narode je naravna nujnost, ki bi se dala primerjati razdeljenosti dela v človeški družbi. Človečanski ideal bo dosežen prej in bolj gotovo, če se mu bo človeštvo približevalo po več potih. Vsak narod se mu mora bližati po čisto svoji poti, ki mu jo določa oni notranji ustroj njegovega duha in ki ni le obvezna, marveč edina možna za vsakega njegovega člana. Zato pravi Tagore nekje, da je narodnost za poedinca edina pot do popolnosti. Toda, kakor vse živo, tako je minljiva tudi narodnost. Ustroj duha, ki daje narodom njihovo individualnost, v dolgem prizadevanju popusti, postane ohlapen in ne more več držati narodovega duha v tistem napetem stanju, ki je potrebno za prodiranje proti idealu. S tem poneha v narodu duhovna plodnost, narodna zavest polagoma oslabi, dokler končno popolnoma ne izumre. Tedaj se ljudstvo, ki je to narodnost predstavljalo, lahko spoji z drugimi narodi in prične ustvarjati z njimi nove narodne skupine in nove kulture. Tako sta naravni konec in naravna smrt naroda, ki nastopita zavoljo notranje izčrpanosti. Mislim, da še ne more biti govora o notranji izčrpanosti slovenskega naroda. Saj smo se komaj prav zavedeli, saj smo komaj pričeli ustvarjati svojo kulturo in s tem izvrševati svoj poklic in svojo nalogo. Opustiti sedaj svojo narodnost, bi pomenilo ustaviti se na pol pota ali izvršiti samomor. Ljudstvo, ki bi to storilo, bi bilo podobno onemu svetopisemskemu hlapcu, ki je svoj talent zakopal in bi človeštvo prikrajšalo za važno in svojevrstno predstopnjo k vsečloveškemu idealu. Zavoljo tega se mi zdi vsako zavestno vmešavanje v tako važne in velike naravne uredbe, kot je življenje narodov, nedopustno in držno. To misel sem našel v prelepem mestu iz Prešernovega pisma Vrazu: «... glaube jedoch, dass man bis zum Erntetag alles aufgesprössene stehen lassen soll, damit der Herr (to Pan) am jüngsten Tage das Gute werde von dem Schlechten ausscheiden können.» Vsaka taka drznost je kvarna za enotno delo v narodu, še bolj pa za posameznika, ki se s takim prizadevanjem ukvarja. Zakaj to ga mora privedi do kršenja pravega razmerja med njim in njegovim narodom, to se pravi, do razdiranja lastne notranje urejenosti, ki je edina njegova mogoča pot do popolnosti... Vse človeške notranje lastnosti so večinoma silno trdožive. Že čisto preproste navade, ki se nahajajo na površini, so večinoma zelo težko premagljive. Čim globlje seza v notranjost, tem večja je trdoživost. Pravijo, da je že človeški značaj popolnoma neizpremenljiv. Kakešno odporno silo ima potem šele narodni značaj! Treba je pomisliti, da je v svojem ljudstvu dostikrat tisočletja živeč in ploden. In taka sila naj bi se dala zadušiti v petdesetih, sto letih? Ljudstvo, ki bi se svojevoljno odreklo ali hotelo odreči svoji narodnosti, ali pa celo samemu jeziku, bi porabilo več sile za to, kot bi jo bilo potrebno za dosego ideala, in bi zabredlo v svojem duhu v nered in bolezen, postalo bi narod-spaka in bi ostalo neplodno vsaj toliko časa,*

⁶⁰ Prim. Sodobnost 35, št1, 79-88.

⁶¹ Josip Vidmar, Uvodna beseda (Odprta tribuna, Slovenski narodni značaj (I), Sodobnost 34, Ljubljana 1986, 1104-1106: «Mi smo, to lahko s ponosom rečem, dosegli, da so Slovenci danes med najbolj prebudjenimi narodi sveta. Vsak naš človek je politično prebujen in lahko trezno in na osnovi dobrih informacij presoja politično situacijo ne le v svojem življenjskem obsegu, temveč tudi v obsegu Evrope in celega sveta. Take informacije, take informiranosti boste zaman iskali drugod po svetu med štirimi sloji narodov. To je nedvomen uspeh naše revolucije in našega osvobodilnega boja ter našega informativnega dela narod v teh težkih časih. Vidmar pa pogrša več moralne trdnosti in to po njegovem lahko posreduje samo kultura.»

kolikor časa je bilo njegovemu duhu namenjeno živeti svoje življenje. Postalo bi za dolgo vrsto pokolenj živ mrlič in kdo ve, po kakšnih mučnih in nezdravih poteh bi si zatrta sila iskala duška. Zopet se moram domisliti nekih besed iz istega Prešernovega pisma: '...bedenkt jedoch, dass auch ho Hreistos getödtet werden konnte, dass jedoch die Wiedererweckung als das grösste Wunder von dem Weltapostel Paul und von allen Weltaposteln mit Recht gepriesen wird, und das Homer sagt, besser ein Schweinehirt seyn, als über alle Todten gebieten.' Bolje je biti med živimi narodi poslednji, kot biti mrtev narod!'⁶²

«Slovenci smo trdoživ narod.»⁶³ «Znani angleški avtor Bernard Newman je zapisal, da je že samo preživetje slovenskega naroda skozi stoletja tuje nadvlade 'čudež, ki mi skorajda ni enakega na svetu'... Tudi sredi tujega morja in v kljub nič koliko pesimističnim napovedim, po katerih bi nas že zdavnaj ne smelo biti nikjer več, se zavedamo svojega žilavega slovenstva ali drugi vsaj še slovenskega porekla. Najboljši se zavedajo tudi svojega slovenskega poslanstva danes in v bodočnosti. Naš narod je v kljub vsem svojim slabostim pretežno dober, zmožen in ustvarjalen. A tudi če bi bil najslabši na svetu (kar gotovo ni nikdar bil), bi bila dolžnost njegovih sinov in hčera, da se borimo za izboljšanja in njegovo srečnejšo bodočnost. Gotovo je eno: tudi za slovensko preživetje, napredek in ugled v svetu so potrebne žrtve skupnosti in posameznikov. Celo velike in nenehne žrtve skupnosti in posameznikov, kot so se vedno zavedali vsi tisti, ki imajo zasluge, da naš narod še vedno živi!»⁶⁴

VII. Vera

Skrajnost v načinu obravnave tukajšnje problematike predstavljajo *Versko kulturni eseji* Bog in slovenstvo (1993) Tarasa Kermaunerja na eni strani in na drugi Božidarja Jezernika razprava *Verska pripadnost in narodna identiteta v ekstremnih razmerah*.⁶⁵ Franc Rode v knjigi *Za čast dežele* (1997) upošteva tudi doslej neopažene vire romanskega izvora, ko si z očmi razgledanega svetovljana prizadeva gojiti in dvigati dostojanstvo slovenskega naroda z vidika tudi katoliško pojmovane transcendence. Po njegovih besedah imamo Slovenci tri mite: *Triglav kot izraz slovenske trdnosti, Vrbo s Prešernom kot nenadkriljiv slovenski glas, tretji temelj slovenstva pa so Brezje s podobo Marije Pomagaj, najčistejši izraz nežnosti, dobrote in usmiljenja. Tu najdemo vse, kar je potrebno za zdravo življenje in trdnost naroda, kajti religiozna prvina spada k narodovim temeljem.*⁶⁶ «Slovenci si poleg vseh drugih prilastkov, ki jih s ponosom ali z manj ponosa postavljamo pred svoj narod, ki si jih lastimo sami ali pa nas z njimi kitijo drugi - štejejo v veliko odliko, da smo Marijin narod. In res, redkokje, če sploh še kje na svetu sreča človek toliko Marijinih cerkva in kipov, božjih poti in pesmi. Še celo to sem pred leti slišal od izgnanca v Argentini: 'Ničesar ne pogrešam tu, ko bi le še Brezje imeli.'»⁶⁷

«Narodne identitete predstavljajo same po sebi veliko bogastvo tudi - in morda še bolj - v svetu kot je naš, ki je ob večji medsebojni bližini narodov poklican k vedno tesnejšemu

⁶² Josip Vidmar, O narodnosti, v: Polemike, Ljubljana 1963, 106-109.

⁶³ Edi Gobec, Trdoživ narod smo. Družina 44, 15. jan. 1995, 6.

⁶⁴ Edi Gobec, n. d.

⁶⁵ Božidar Jezernik, Verska pripadnost in narodna identiteta v ekstremnih razmerah, Glasnik Slovenskega etnološkega društva 36/1996, številka 4, 22-29.

⁶⁶ J. K., «Državljana sveta» pri Mariji pomagaj, Družina 46, št. 22, 7.

⁶⁷ Janez Resman, Ki si ga devica od Svetega Duha spočela, Družina 43, št. 12, 20.3.1994, 7.

sodelovanju.⁶⁸ Ob dozdevni ogroženosti s slovenskim nacionalizmom so bile ponatisnjene besede dveh slovenskih duhovnikov. Iz izkušenj z italijanskim fašizmom piše *Ivan Trinko* leta 1931: »So nekateri, ki očitajo nam slovenskim duhovnikom nacionalizem. Tako očitjanje ni nič drugega, kot stara basen o volku in jagnjetu, ki je pilo vodo v doljnem delu potoka, pa je kalilo vodo volku, ki je pil vodo v zgornjem delu potoka! Ni nacionalist, kdor brani svojo narodnost, posebno če jo brani iz verskih vzrokov, pač pa je nacionalist tisti, ki krivično napada narodnost drugega.⁶⁹ Petdeset let pozneje je te njegove besede razumeti takole: »To kar se dogaja v Sloveniji v tej pokomunistični dobi, ni nič drugega kot naraven odpor proti internacionalističnemu tlačenju narodne zavesti in proti srbskemu počasnemu izpodjedanju slovenskega materinega jezika. To je naraven proces dozorevanja slovenskega naroda v zavesti svojih sposobnosti za samostojno življenje v krogih drugih kulturnih evropskih narodov, brez usakih pretenzij po nasilju in maščevanju nad narodi, katerim so hlapčevali skozi dolgo tisočletje. Gre za zavest slovenskega naroda, da je narodnost ena najvišjih vrednot, ki je tudi utemeljena v Svetem pismu, kot npr. v Jezusovem rodovniku, v rodovniku očakov. 'Zvestoba in ljubezen do lastnega naroda veže usakega človeka v vesti, ker gre za zelo važno stvar. Jezusove solze nad Jeruzalemom so najveličastnejša priča do smrti zveste domovinske ljubezni in hkrati strahoten očitek takim, ki so se izneverili svojemu narodu, pa mislijo, da so Kristusovi. Apostol Pavel je tako ljubil svoj nesrečni judovski narod, da je bil pripravljen celo biti pogubljen zanj (če bi bilo to združljivo z vero). Brez narave ne moremo dobiti ničesar nad njo. Po naravi sem človek, sin slovenskega očeta in matere. Če nisem človek, če nisem Slovenec tudi kristjan ne morem biti'. Tako je zapisal teolog in filozof Janez Janžekovič že leta 1941.⁷⁰ Današnji slovenski kristjan v tujini ga dopolnjuje: »Če bom postal nekaj drugega, bom pokvaril božje stvarstvo. To je največji greh. Največji greh je priličiti se povprečnosti, ne sprejemati enkratnosti svojega križa. Če padem jaz, pade ves svet za moj milimeter...⁷¹»

Kje so vzroki slovenske brezbržnosti do lastne državnosti: »Državni praznik. Po stoletnem snu lastna država. Ne na šoli ne na državnem uradu ni zastave. Nekomu to komentiram. 'Ja, prosim, ne bodite vendar nacionalist!' - V dnevnikih smo še pred kratkim lahko brali nekoga, ki se je pred leti trkal po svojih nacionalnih prsah, zdaj pa prepričuje svoje strankarske privrženice, da je 'narodnost emocionalna kategorija'. Preživeta kategorija. Ali pa prebiraš drugega, ki pravi, da pred leti, ko smo ustvarjali lastno državo, 'nismo bazirali na narodnosti, na anahronizmu, ne nečem maloumnem in zaplotniškem'. Zakaj tak beg od zvestobe narodni identiteti, odkod skušnjave za umik v univerzalizem? Odkod ta miselnost? - Avtor v nadaljevanju odgovarja: »Povsem na tihem zgine znak: list slovenske lipe; medtem ko drugi narodi pričenjajo svojo himno s slavospelvom svoji domovini, mi z 'žive naj vsi narodi' - ali smo res mi edini široki internacionalci, drugi pa vsi nacisti? Odkod to, da so nam tako pri srcu zlasti tuja gibanja, tudi verska, da prebiramo razne tuje - ne rečem da ne zanimive, razgibane duhovne voditelje, ko pa - samo za primer - Slomška, ki je svetiški človek in ki mu celo po mnenju naših najbolj liberalnih literarnih zgodovinarjev gre, 'kot škofu v slovenski zgodovini po

⁶⁸ Govor svetega očeta Janeza Pavla II. predsedniku Republike Slovenije Milanu Kučanu, Družina 43, št. 9, 28. febr. 1993, 4.

⁶⁹ Franc Rupnik, Nevarnost slovenskega nacionalizma? Dom 26, št. 17, 1991, 5.

⁷⁰ Franc Rupnik, n. d..

⁷¹ Marko Dvořák v govoru mladim o enakosti, neponovljivosti in nenadomestljivosti posameznikove identitete. Marjana Lavrič, »Slovenijo čutim povsod, kjer so Slovenci«, Družina 42, št. 20, 16. maj 1993, 7.

*Cirilu in Metodu prvo mesto, niti ne vzamemo v roke? ...Kako je sploh z vrednoto narodnosti? Ali je res nekaj zastarelega? Ali res narodnost in za tem seveda tudi jezik, ki ga govorimo, nima nobene važnosti? Saj naposled več ali manj vsi znamo nemško, da ne rečemo ful dobro angleško... Ali pa bi še danes veljalo (...) da gre ob izgubi smisla za svoje, pa najsi je to narod ali jezik, za nekaj tragičnega, nekaj, česar Bog gotovo noče. ...Mednarodnost? Da. Toda, kakor je že pred desetletji pisal France Veber: 'Da, internacionalizem, toda internacionalizem z narodi in ne brez narodov.'..Kako je torej z zvestobo svojemu narodu? Ko bi se zamislili pa ne samo ob Slomšku, kaj če bi naredili drzen korak in stopili do največjega učitelja vseh časov, do nekoga, ki je pa tudi največji univerzalist, h Kristusu? K njemu, ki je sicer Bog, ki pa je tudi človek in v katerem sta božja in človeška narava celostni, kakor nas uči cerkev use od časa koncilov v Efezu in Kalcedonu... Kristus je prišel na svet, da 'odreši use človeštvo', Jude in pogane. On pošlje učence po svetu, da 'učijo vse narode', vendar ko pred prihodom svetega Duha razpošlje apostole, kaj jim naroči? 'V samarijska - poganska - mesta ne vstopajte, marveč pojdite k izgubljenim ovcam hiše Izraelove' - Pousem upravičeno bi se Kristus v tistih časih mogel razjokati nad modrimi, ali v nevarnih zmotah se potapljaajočimi Atenami, ali nad poganskim svet obvladujočim Rimom in vendar... zjoče se nad svojim Jeruzalemom... Pa čeprav ve, da mu to njegovo mesto pripravlja - smrt... - Koga obudi od mrtvih? Kakega uplunega Rimljana, ali preprostega rojaka Lazarja? In ko ustane od mrtvih, komu se prikaže? Pončiju Pilatu? ...Ne! Prikaže se preprostim judovskim ženam ... Toda pustimo sveto Pismo! - Vsakomur med nami - zlasti še prav med nami, ki smo danes tukaj in ki prihajamo iz različnih dežel in kontinentov - je jasno, dovolj le, da smo imeli tesnejše stike z ljudmi različnih narodnosti: samo kdor resnično ljubi svoj narod, svoje korenine, je v resnici zmožen ljubiti - ali vsaj spoštovati - tudi druge narode, samo taki ljudje so lahko zdravi univerzalisti... Pred leti so po Italiji slavili 800 letnico rojstva sv. Frančiška Asiškega in isto leto v Španiji 400 letnico smrti sv. Tereze Avilske. Ne samo katoličani, celo državni - in med njimi kdaj do vere indiferentni - krogi so ju slavili kot poosebljenost itaijanstva oziroma španstva... Kaj je Ircem sv. Patrick, kaj Madžarom sv. Štefan, kaj Čehom sv. Vaclav... kaj bi nam in danes pomenil 'sveti Anton Martin'? Če bi hoteli parafrazirati misel, po kateri 'so hudi časi, v katerih so grške drame spet aktualne', bi lahko dejali, da so hudi časi, kadar je Slomšek aktualen. In danes je. To so hudi časi. So pa tudi - lepi časi. Ob našem 'slovenskem Ciceronu' - tako so pravili Slomšku, mojstru govornišva - bi se kazalo ustaviti pa tudi še pri starem rimskem Ciceronu, ki je dejal: 'Ni druge stvari, pri kateri bi se človeška krepost bolj približala božanstvu, kakor je takrat, ko človek ustanavlja novo državo, nova mesta, ali ko stara mesta vlada.' Kak izziv pogumnim in modrim Slovincem v današnjih dneh, na pragu novih časov! Kak izziv, **zlasti mladim**, da bi si tudi oni vrezali v meso svojega srca Slomškovo gesto: 'Živeti in umreti za slovenstvo'. Pa naj živimo v matični domovini, za njenimi mejami ali po svetu...'⁷²*

-Narod, ki nima videnja svoje prihodnosti, ki ne teži k novi zemlji in novemu nebu, nima prihodnosti in tudi ne sedanjosti, ki bi ga bila vredna,- je med drugim poudaril. Vsa slovenska kultura je v bistvenih potezah zaznamovana s krščanstvom, je dejal, zato bomo svojo istovetnost ohranili le dotlej, dokler bomo ohranili krščansko kulturo.⁷³

⁷² Zorko Simčič, Predavanje na Sv. Višarjah, 4. 8. 1996 na prireditvi: Srečanje -treh Slovenij.

⁷³ M.P. Večer slovenskih izročil na Brezjah, Družina 46, št. 22, 4: -Na predvečer praznika Marije Pomočnice, v petek 23. maja je bilo na Brezjah praznično: z rožnim vencem, šmarnicami mašo ter procesijo po vasi so se priporočili nebeški Kraljici, obenem pa obhajali večer slovenskih izročil. O sedanjem v mariskakem pogledu nič kaj rožnatem trenutku za slovenski narod, denimo na področju šolstva, in o prihodnosti je razmišljal ljubljanski nadškof dr. Franc Rode.-

B.

I. Simboli slovenske identitete v slovenski publicistiki.

Vprašanje je, s čim so utemeljeni predstavljeni simboli, ali gre zgolj za *«klišee, ki jih sami zase radi razgllašamo»*, kakor je na primer tisti o *«Evropi v miniaturi»* in njenem *«zelenem zakladu»* *«na sončni strani Alp»*⁷⁴. **Slikovitost**⁷⁵ in pregovorna **lepota slovenske pokrajine** pač ni zgolj kliše, ampak dejstvo. Verjemljivost zgodbi *Frana S. Finžgarja* o popotniku iz tuje velike države,⁷⁶ ki hvali lepoto naše domovine,⁷⁷ potrjuje besede sedanjega madžarskega predsednika Gönczija: *«Bog se je nasmehnil, ko je ustvarjal Slovenijo, kajti izjemno lepa je. Ima gore, vinograde, morje...»*⁷⁸ Od naštetih zemljepisnih pojavov so **gore** *«ena največjih slovenskih ljubezni»*⁷⁹. *«Planinstvo je del slovenske duše»*⁸⁰. Še tako razgiban relief bi bil pust, če ga ne bi pokrivalo raznoliko rastlinje. *«Sloves značilnega slovenskega cveta»* ima **nagelj**, sicer že gojena cvetica.⁸¹

Gojenost je pravzaprav slovenski izraz za kulturo in ta je najpogosteje izbran dokaz slovenske samobitnosti. *«Že nekaj let se borimo za gospodarstvo, za ekonomijo, za sanacijo tega in onega. Najbrž bo vse to še nekaj let glavna potreba, a ob tem ne bi smeli zanemarjati kulture, sicer se nam lahko zgodi, da bomo morda dosegli visok evropski standard, kot narod pa potonili.»*⁸² *«Naloga ministrstva za kulturo je predvsem ustvarjanje ugodnih razmer za razvoj kulture na vseh področjih, ne toliko v*

⁷⁴ Gojko Zupan, Diletantski in malo manj slab vodnik po Sloveniji, Delo, 25. 1. 1996, str.?

⁷⁵ Alenka Gorjup, Spoštovani prijatelji revije Krog, letnik ni naveden št. 4, 1997: Naša Slovenija je zdaj že skoraj pregovorno majhna država. Vendar so tuji zelo presenečeni, ko vidijo, da lahko smučamo na naravnem snegu, plezamo na dvatisočake, plavamo v termalni vodi, jadramo na morju in se hladimo v kraških jamah. Ameriški turisti pravi, da živimo v nekakšnem naravnem Disneylandu. Prav zato je pomembno, da se Slovenci sami zavedamo pomena njene raznolikosti; prav s tem namenom je nastala knjiga *Slovenija - pokrajine in ljudje*. To je ena od temeljnih knjig slovenskega naroda.

⁷⁶ *«Toliko lepota tako tesnem prostoru še nikjer na svetu nisem videl.» in našteval jih je: Triglav s sosedi in tiste tesne soteske, ki vodijo do njega, pa ti dve smaragdni jezerci - Bohinj in Bled, po ravninah polj so njive kot sami lepi vtički, in tam ob slovenskem morju Krasi - moj Bog, ti ljudje tamka so čarovniki, da izmed skal vzgoje prežlahtno sadje - in vse reke kakor kristal, ki se kar ponujajo v službo tovarnam, in potem - divje krasni slapovi, da človek res ne more od njih, in še vinske gorice, ki so me s svojo kapljico vžgale, o, vse je lepota kakor pravljica.»*

⁷⁷ *«...Po svetu sem res velikanske daljave ravnin že prevozil po železnicah, a kolikokrat je bilo vse to enoličen dolgčas. V Sloveniji pa pousod narava - sama pesem... Z otroško domišljijo sem si rekel: Ko je ljubi Bog zemljo ustvarjal, si je pač najprej zamislil droben vzorec. Gore, ravnine, jezera, reke, morje itd. Ko je po tem vzorcu svet uredil, je modelček spustil na zemljo in rekel: "To naj bo Slovenija." - Fran Saleški Finžgar, Bratje in sestre, pozdravljeni!, Rodna gruda 41, št. 3, 1994, 8.*

⁷⁸ Branko Rozman, Bog se je nasmehnil, (rubrika Paberkanje), Druina 43, št. 32, 21. avg. 1994, 11.

⁷⁹ Triglavski narodni park, Krog, revija o knjigi, Ljubljana 1994: Kakor smo v 19. stoletju dobili slovenska planinska društva (kmalu za nemškimi), tako smo štirinajst let za razglasitvijo prvega narodnega parka v Evropi dobili tudi svoj narodni park. Današnji Triglavski narodni park kot varovano naravno območje torej praznuje že 70-letnico pomembnega dogodka, ko so entuziasti leta 1924 z nakupno pogodbo za Dolino Triglavskih jezer ustanovili «prirodni varstveni park». V knjigi je slikovito predstavljen ta naš edini narodni park, povezan z goro, ki mu je dala tudi ime. Zgodovina te gore pa je prepletena z bojem za slovenstvo, za vsem ljudem dostopno ohranjeno naravo in domačim prijazno domovanje.

⁸⁰ Prim. Gorenjski glas, 30. marca 1993, 4.

⁸¹ Marjeta Hrovatin, Najlepši nageljni so na Štajerskem, Moj mali svet 28, št. 11, 6-7: «Letošnje poletje smo se v reviji Moj mali svet odločili obuditi sloves značilnega slovenskega cveta, nageljna. Zato smo prvič razpisali nagradni natečaj za najbolj slovenski balkon, okno ali posodo, zasajeno z nageljni...Z našo poletno akcijo smo tako ugotovili, da nagelj v Sloveniji še živi in da so najlepši nageljni na Štajerskem - Naj bo naša akcija spodbudna za vse ljubitelje cvetja, ki nas v Sloveniji, po urejenosti mnogih vrtnov ni malo, da svoja okna ozaljšamo s slapovi žametnih cvetov te lepe slovenske cvetlice.»

⁸² Barbara Svetin, želim si, da bi imeli kulturo srca (Intervju z Veselko Šorli-Puc in Matjažem Pucom, Družina 43, št. 6. febr. 1994, 19.

oblikovanju nekega uzezavezujočega kulturnega programa. Država, oblast, politika morajo torej predusem zagotavljati obstoj kulture. To je največ, kar lahko storijo za kulturo, ki je nepogrešljiva sestavina naše narodne istovetnosti, ob vključevanju v evropske povezave toliko bolj... Pomisleki ob ustopenju naše države v evropske povezave se porajajo prav iz bojazni, ali bomo Slovenci ohranili **kulturno identiteto**, tembolj, ker je ta hkrati naša narodna identiteta.⁸³ **Zgodovinski spomin** danes večkrat omenjamo kot bistveno sestavino narodne samobitnosti.⁸⁴

Slovenske samobitnosti ni izbojevalo orožje, ampak knjiga. »Če sem nekoč ponavljal kakor zarotitev, urok, čarovni izrek stavek Če ne bomo brali, nas bo pobralo⁸⁵ se zdaj zatekam v usmiljeno vedrino upanja: če bomo brali, se bomo pobrali iz vsega pritlehnega, blatnega, motnega, hudega in se s knjigo prebili k sebi in k luči...Zato hvalnica knjigi! Na Slovenskem, pri nas velja ta hvalnica še toliko bolj. Iz preprostega razloga, da smo dežela, ki je utrdila svoje bivanje z besedo, da smo država, ki je davno pred svojo državno državnostjo imela svojo knjižno državnost in bila v tem enakopraven subjekt vsem, saj smo imeli in imamo v knjigi svoje duhovno življenje, svojo dušo in svoj oltar. Brez tega ni nič, s tem je lahko vse. Priimek in ime našega naroda je - knjiga.⁸⁶

Marsikateri dozdevni simbol identitete vsakega naroda sodi pravzaprav v folklorizem. Naslednji odlomek je odličan primer za to: *»Ob Jurčiču, klasiku slovenske besede, lahko zapišemo še, kako njegovih popularnih likov, n.pr. Krjavlja in Desetega brata, nismo znali izrabiti, denimo v turistične (a ne zgolj turistične) namene. Kakšno radovednost bi danes vzbujala izvirno urejena Obrščakova krčma? A saj nismo znali izrabiti še mnogo bolj razločnega in za slovenstvo (tudi za njegovo državnost) značilnega lika, namreč Levstikovega Martina Krpana z njegovo kobilico, natovorjeno s tihotapljeno soljo. Ali niso tudi to stvari, pozunananjene sicer, ki bi prispevale k naši narodnostni identiteti in k naši različnosti? ...Če že Jurčiča ne beremo več (razen šolarji za domače čtivo), potegnimo iz njega vsaj tisto, kar je naš očiten identifikacijski primanjkljaj. Nekaj tega bomo zagotovo našli v njegovih romantično-realističnih likih.⁸⁷*

Od posameznih folklornih dejavnosti je ples med najizrazitejšimi predstavniki folklorizma. »Polka je naša identiteta.⁸⁸ Vse to izhaja iz melodij, ki so jih naši predniki prinesli v Ameriko iz stare domovine, uspešno pa se je vključilo v ameriško glasbeno tradicijo. Po zaslugi Franka Yankovica je slovenska polka znana po vsej Ameriki, njemu pa je pozneje sledilo še več drugih...⁸⁹

Šport an identiteta naše skupnosti⁹⁰ je naslov članka v časopisu Dom iz Slovenske Benečije. Morda za koga presenetljiv,⁹¹ toda slovenski prebivalci v italijanski Julijski

⁸³ France Bernik, Beseda danes, od včeraj za jutri /Pogovarjal se je: Jože Zadavec/, Družina 46, št. 26-27, 6.

⁸⁴ Jože Marinko, Dela slavijo mojstra, Spomini na arhitekta Vlada Gajška, Družina 43, št. 28, 24.7.1994, 7.

⁸⁵ Matjaž Kmecl, Knjiga, kdo bo tebe kupil, v: Knjiga '93, št. 1-2, 2. »Še naprej velja, da nas je samo 2 milijona, toliko je tudi trga za slovensko knjigo - to pa je vsaj petdesetkrat manj, kot je nemškega kulturnega prostora (trga), in ničkolikokrat manj kot angleškega. Celo Hrvatov ali Madžarov je trikrat oziroma petkrat toliko.

⁸⁶ Tone Pavček, Hvalnica knjigi, Glas/Snovanja 19. marec 1993, 11.

⁸⁷ Janez Kajzer, Dvaindvajsetletni romanopisec, Rodna gruda 41, št. 3, 1994, 32.

⁸⁸ *»Med nami deluje več kot sto slovensko-ameriških ansamblov in moramo jih spoštovati. Prav zato smo leta 1986 ustanovili v Clevelandu slovenski ameriški glasbeni muzej. Glavna spodbuda za naše delo pa je bilo dejstvo, da je slovenska polka edina stvar iz naše etnične dediščine, ki je postala znana po vsej Ameriki. Po eni strani je prav polka naša narodnostna identiteta.*

⁸⁹ Jože Prešeren, Polka je naša identiteta, Rodna gruda 41, št. 11-12, 1993, 16-17.

⁹⁰ M.K., Šport an identiteta naše skupnosti, Dom 31, št. 20, 1996, 7.

⁹¹ V to rubriko sodijo tudi komentarji in poročila o uspehih slovenskih smučarjev, bodisi skakalcev ali tekačev. Prim. Silva Eöry, Bronasti trojčki, Porabje 4, št. 5, 10. marec 1994, 4.

krajini si prizadevajo na vse kriplje utrjevati narodno identiteto. Tudi s športom. Zato so ustanovili zvezo športnih društev z namenom: *«Tele koordinament, takuo ki beremo v sporočilu o seji, naj bi imeu korenine v identiteti naše skupnosti, zaki se identificira v teritoriju, ki ima posebno zgodovino, posebne etnične an kulturne karakteristike. Zatuuo člani telega koordinamenta - želē pejati naprej adno športno gibanje, v katerin naj bi biu šport moment združevanja, učila, človeškega dozorjevanja an civilnega diela. Takuo bo pravilo koordinamenta duh sodelovanja an pomoči med športnimi društvi, de afirmirjao parjateljstvo, solidarnost an lojalnost v športu an socialnin živiljenju. Zaries velike an lepe besiede. Vriedne tele liepe iniciative. Saj je ura an cajt, de se naša športna društva denejo kupe an dajo svoj prispevek, svoj kontribut za rast Benečije. Do sada so nogometne an druge ekipe dielale usaka zase... Pa, kar je trieba posebno poviedati, nobedno športno društvo v Nediških dolinah se nie brigalo za slovensko identiteto, za naš jezik, za našo kulturo. Drugod, kjer so manjšine, so športna društva zlo pomembna, zaki tudi v šprtu dokazavajo prisotnost niešne posebne identiete. Če ostanemo samuo par Slovenjah, na primer v Trstu imajo Jadran, ki je v košarkarski (pallacanestro) drugi ligi, na Koroškem imajo Slovenski atletski klub, ki je v drugi avstrijski nogometni ligi. Seviada smo omenili samo te narguorš ekipe, okuole katerih je na desetine drugih društev an ekip, ki so izraz slovenske manjšine.»⁹²*

II. Slovensko zamejstvo

Je še zmeraj zanemarjeno v slovenski tako intelektualni kot politični zavesti. Gre za nujnost zdravega razmerja matice do slovenskih narodnih manjšin na nekdanj avtentičnem etničnem ozemlju v sosednjih državah. *Miran Komac* izhaja iz dejstva, da imajo manjšine lastno subjektiviteto. *«Subjektiviteta je sinonim za globalno spoznanje in priznanje obstoja dveh skupnosti, ki imata sicer skupne etnične izvore in mnoge skupne kulturne značilnosti, vendar je živiljenje v različnih socio-kulturnih in političnih prostorih ustvarilo (samostojne) narodnostne organizme z lastnimi vizijami razvoja.../Med slovenskimi manjšinami in državo slovenskega naroda je potrebno ustvariti enako-praven partnerski odnos, ki bo skozi valorizacijo potencialov manjšin postal temeljni spodbujevalni faktor razvojnih potencialov manjšin samih. V tem smislu mora država Slovenija izkazovati še nekaj, česar v manjšinski politiki ni mogoče pogosto zaslediti: zanesljivost!, ki je ne bodo pokolebali trenutni (državniški?) interesi ali parcialne politične opcije. Le partnerski odnos bo omogočil sočasne povratne učinke v obliki 'prispevka' manjšin k razvoju slovenske države ter, kar je še kako pomembno, pridani bo pomemben element k razvoju teritorijev, na katerih bivajo slovenske manjšine.»⁹³* Avtor poudarja, da matica, kolikor finančno pomaga manjšinam, dolgoročno gledano, v resnici pomaga sebi. Toda kaj pomaga ta premisleka vredna ugotovitev, če *«ni zraven kompetentnih ljudi iz Slovenije, ki bi morali vsemu temu prisluhmiti»: «Slovenija kot matična država nima nikakršne strategije v zvezi z zamejskimi Slovenci...»⁹⁴*

Janko Malle je na primeru proslav in jubilejev uradne Koroške ob 40. letnici osvoboditve l. 1985 nazorno pokazal, kam vodi *«strateško pravilo, naj zgodovina koroške Slovence*

⁹² M. K. N. d.

⁹³ M. Komac. n. d.

⁹⁴ Francek Mukič, (Ne)znano zamejstvo, Porabje 7, št. 21, Monošter 1997, 1; Jože Osterman: «... Še nekdanje promocije zamejskih Slovencev v Cankarjevem domu so bile opuščene, češ da so preživele oblike, modernemu narodu nepotrebne, ker da moderen narod sam vključuje sliko manjšine in jih integrira v svojo zavest. Da pa se je izkazalo, da Slovenci ali niso moderen narod ali pa moderen narod tega ni sposoben. Po njegovem Slovenija trenutno zamejcem ne posveča niti toliko pozornosti kot pred osamosvojitvijo.»

pozabi, zamočli, zataji. Temu ustrežna je vzgojna strategija: v uradni brošuri, ki so jo dobile kot učni pripomoček za koroško zgodovino use šole v naši deželi, se koroški Slovenci niti v poglavju kultura ne pojavljajo več... Kaj naj torej ostane od ideologije vseh možnih svoboščin in svobodnega razvoja (...), če Koroška koroškim Slovencem spodjeda obe korenini narodne identitete: zgodovino in jezik. Ostajata onemel protest in resignacija v nepolitičnem in folklorističnem samoupravljanju... Soočeni smo s problemom, da na eni strani pojema (se rahlja) narodna identiteta zaradi manipuliranega razvoja, ki ga determinirajo 'naravni' zakoni, delujoči v industrijskih družbah, kjer so ogrožene številčno majhne narodne in kulturne skupine, na drugi strani pa so neprikriti mehanizmi politične hegemonije tisto kolesje v nadgradnji družbenega sistema, ki pod plaščem ljubezni do domovine množično razširja nemško nacionalno samoumevnost, segregacijo, zaprtost, ozkost, samozaverovanost in duhovni geto. Slovenska kultura na Koroškem je povezana z nižjo kmečko socialno strukturo in je naseljena v katoliškem idejnem svetu. Socialne mobilnosti industrijskega razvoja, ki so ji koroški Slovenci podvrženi posebno v zadnjih dveh desetletjih, ta kultura ne reflektira... Getizirani smo na jezikovno posebnost in folklorne dejavnosti v kulturi, našo identiteto omejujejo na raven ohranjanja jezika v naši slovensko koroški substrukturi. Omejevanje narodne zavesti na autonomnost jezika ter reprodukcija zgodovinsko preživele oblike identitete v smislu tendencioznega ohranjanja take kulture, ki ne odpira konfliktov in je zgubila svojo socialno funkcijo v današnjem prostoru in času, ne more uveljavljati duhovne in materialne reprodukcije v narodni skupnosti. Umik v zoženi in utesnjeni življenjski prostor, v družino, v vaško idilo in v svet iluzij preteklosti je vedno bil odgovor na odklonjeno identiteto. Praksa kulturnega dela pa je usmerjena tudi v komercializacijo in turizmu laskajočo duhovno razprodajo, ki je razprodaja domovine, samozavesti in človeške identitete. To je osnova za depolitizacijo in dezorientacijo v kulturno-političnem konservatizmu, ki smo mu priča v sedanji politični konstelaciji v naši družbi. Odsotnost identitete razvrednotuje pričakovanja in prizadevanja, da bi postali narodno enakopravni. V kulturi ne najdemo identifikacije z narodotvornimi elementi slovenske zgodovine. Razpoznavni znaki za identiteto manjšin postajajo v koroškem družbenem ambientu zapleteni. Nevarnost dvojnega geta: izolacija od slovenskega kakor tudi od progresivnega avstrijskega kulturnega prostora. Kriza našega kulturnega življenja je kriza našega nacionalnega 'samopojmovanja'.⁹⁵ Enotni slovenski kulturni prostor razvrednotujemo z nereflektirano, nediferencirano in brezpogojno integracijo v vladajoče avstrijske politične strukture.⁹⁶ Vprašanje je, ali prikazan model usihanja danes še v celoti drži, saj tudi folklor danes nima več tiste kohezijske moči, kot so ji jo pripisovali pred desetimi leti⁹⁷ in tudi z druge strani (prim. Erwin Ringel⁹⁸) zamejski rojaki dobivajo spodbude, naj ne podlegajo predsodku drugorazrednosti: *»bil bi slovenski samomor, če bi zapustili in izdali lastno kulturo.»*⁹⁹ Sodobni problematiki zamejske Koroške je uredništvo Glasnika Slovenskega etnološkega društva posvetilo posebno številko,¹⁰⁰ v kateri zavzeto in zagnano sodeluje mladi rod.¹⁰¹

⁹⁵ V taki megli se lahko (s)kotijo namerno navržene teorije o fantomskih Vindišarjih na Koroškem ali Vendih na Madžarskem.

⁹⁶ Janko Malle, O narodni in kulturni identiteti Slovencev na Koroškem, Naši razgledi, 27. dec. 1985, 728-729.

⁹⁷ »Z naraščajočo izobrazbo slovstveno izročilo ni več tisti temelj identitete kot nekdanj.« Martina Piko, na tiskovni konferenci ob izidu knjige Iz semena pa bo lipa zrasla (Glasovi 14), Celovec, 12.6.1997.

⁹⁸ Prim. Anton Trstenjak/Erwin Ringel, O slovenskem človeku in koroški duši, Celovec-Ljubljana-Dunaj 1992.

⁹⁹ A. Trstenjak/E. Ringel, n. d., 180.

¹⁰⁰ Glasnik SED 36/1996, številka 4, 30-54.

¹⁰¹ Prim. članke Sandre Habjanič, Mojce Ramšak, Damjana Žbontar, Irena Lesjak.

Preveč zanemarjena je slovenska narodnostna manjšina štajerskih Slovencev v avstrijski Radgoni in okolici. Edini resno opozarja nanjo *Mirko Križman*, specialist za raziskovanje jezikovnih razmerij na jezikovno mešanih področjih. O tem pričata dve njegovi samostojni knjigi teoretičnih premislekov in empiričnih analiz: *Jezik kot socialni in nacionalni pojav. Primerjalno z jezikovnimi odnosi v Radgonskem kotu (1989)* in *Jezikovna razmerja (1997)*, S takimi študijami se druga naša zamejska področja, žal, ne morejo pohvaliti. Na primer, na ozemlju Furlanije, kjer je v sedmih občinah dolin Nadiže leta 1921 bilo okoli dvaindvajset tisoč Slovencev, danes pa jih v beneškoslovenskih vaseh živi še kakih šest tisoč, okoli deset tisoč pa jih je skupaj, če k slovenskemu življu Nadiških dolin prištejemo slovenske skupnosti Kanalske in Terske doline ter Rezije.¹⁰²

Nismo si še splošno uzavestili dejstva, da je treba tudi Slovence na Hrvaškem obravnavati kot del našega telesa - ali kot izseljence ali zamejce,¹⁰³ tu ni pravi prostor za razčiščevanje teh kategorialnih in pravnih vprašanj, ki imajo zanje bistvene posledice.¹⁰⁴ Bolečino njihovega odmiranja narodnemu telesu ilustrira zapis *»Težko zamira tradicija, tisočletna toliko težje.«* Leta 1947 je politična meja razcepila tudi jelšansko župnijo; sedem naselij: Lisec (sedaj Lisac), Škalnica, Lipa, Rupa, Šapjane, Pasjak in Brdce so odrezali od matične župnije. Nekoč so imeli svoje šole - slovenske. Nazadnje je bila slovenska šola na Pasjaku. V Kastavu, ki je že bližje Reki, je bilo nekoč slovensko učiteljsiše; slovensko najbolj čisto od omenjenih naselij govorijo v Brdcah, drugod imajo v govorici že več hrvaških jezikovnih prvin. *»Ko so načrtovali republiške meje, ni manjkalo propagande - ne brez nadiha ustrahovanja. Kolikor se ne boste opredelili za hrvaško stran, nimate več kaj računati na delo na Reki; tam so imeli zaposlitev. Prebivalcev sedmih naselij ni bilo težko prepričati. Če jih danes kdo sprašuje, kaj so po narodnosti, se ne vedo natančno opredeliti. Ali ste Hrvati? Ne, nikakor. Ali ste Slovenci? Z rameni skomignejo: A, ča, morebiti! Vsa ta slovenska naselja imajo svojevrstno govorico - mešanica slovenskega in hrvaškega.«*¹⁰⁵ Tednik Družina je eden redkih, ki v tej zvezi upošteva nov položaj Slovencev ob južni meji.¹⁰⁶ *»P/rišli so naši najpomembnejši ljudje iz Severne in Južne Amerike, iz Australije, Zahodne Evrope, vseh štirih strani*

¹⁰² Katja Roš, Pogovor z Božom Zuanello, Pobira jih - starost. Svobodna misel, 12. sept. 1997, 4, 31.

¹⁰³ Prim. Jože Primc, Okamneli mož (Glasovi 15), Ljubljana 1997.

¹⁰⁴ Prim. »Slovenci na Hrvaškem«, celodnevno znanstveno srečanje KDAJ IN KJE v organizaciji dr. Vere Kržišnik-Bukič, odgovorne nosilke projekta »Slovenci na prostoru nekdanje Jugoslavije«. Z referati in diskusijskimi prispevki s področja metodologije zadevnega tematskega raziskovanja, nacionalne in cerkvene zgodovine, geografije, sociologije, prava, mednarodnega prava, politologije, jezikoslovja in dialektologije, sociolingvistične ter socialne psihologije je na sploh prvem znanstvenem srečanju s to tematiko sodelovalo dvajset znanstvenikov-raziskovalcev, od tega šest iz Zagreba. Prispevki bodo objavljeni v posebni tematski številki Razprav in gradiva, revije Inštituta za narodnostna vprašanja.

¹⁰⁵ Težko zamira tradicija/Razgledi s kulturo srca in duha, Družina 45, 17. nov. 1996, 10: Mrtvi s svojim molkom so prepričljivejši. Tudi v naših dneh. »Vsi rajni hočejo počivati na jelšanskem pokopališču. Hrvašk župnik Petar Zeba iz Klane, ki soupravlja tudi Šapjane, novo župnijo sedmih bivših jelšanskih podružnic, jih v žalnem sprevodu vodi prek dveh meja na staro pokopališče v Jelšane...Z mejno policijo z obeh strani je dogovorjeno, da žalni sprevod nemoteno prestopa mejo. Jaz (= župnik Jožko Kovačič iz Jelšan) sem vozil na čelu sprevoda, za mano pa je pogrebce vozilo 25 do 30 avtomobilov. Skoraj petdeset let po razmejitvi se tradicija pokopavanja še vedno ohranja. Če se že kolo časa ne more zavrteti nazaj, si bodo nekoč vendarle morali oskrbeti pokopališče na svojih tleh. Kdaj bodo v tej smeri kaj postorile tudi cerkvene in politične oblasti nove velike demokračne sosedne prebivalcev Rupe, Pasjaka, Šapjan, Škalnice, Lisca, Lipe in Brdca, tem svojim državljanom, ki so jim jih »dobrohotni osvoboditelji« z zvito propagando v tistih svinčenih časih pridelali od slovenske prafare s tisočletno tradicijo? »

¹⁰⁶ F. Petrič, Kako skrbimo za Slovence po svetu? Družina 43, 10. 7. 1994, 3.

*zamejstva (odslej sem lahko štejemo tudi Slovence na Hrvaškem)*¹⁰⁷ Po odločitvi hrvaške vlade, da ne prizna slovenske narodne manjšine na Hrvaškem,¹⁰⁸ dobiva vprašanje Slovencev na Hrvaškem še toliko večjo težo.

III. Izseljstvo

Župančičev esej *Adamič in slovenstvo (1932)*, je izzval razpravo *Josipa Vidmarja Kulturne probleme slovenstva (1932)*. Odtlej izseljenska problematika nikdar več ni tako živo zarezala v slovensko kulturno tkivo. Nasprotno. Dolga desetletja smo tajili njen najbolj vitalni del, slovensko skupnost v Argentini. Vsaka slovenska skupnost na tujem si izoblikuje lastno identiteto...¹⁰⁹ Največ posvetovanj in razprav doslej je bilo o slovenski ustvarjalni dejavnosti, predvsem književnosti, bodisi antologij¹¹⁰ ali razprav.¹¹¹ Od osamosvojitve dalje je treba med izseljence prištevati tudi naše rojake v nekdanjih jugoslovanskih republikah, današnjih novih državah Hrvaška, Bosna in Hercegovina,¹¹² Jugoslavija.

«Slovenci po svetu so veliko naredili za slovensko osamosvojitve. Bili so naši prvi in najboljši ambasadorji. Navdušenje za zgodovinsko dejanje osamosvojitve je povezal naše ljudi, ki so sicer različnega prepričanja... Po izjavah ljudi, navzočih na taboru, med Slovenci po svetu navdušenje za domovino upada. Razočarani so, ker domovina ne zna in ponekod tudi noče izkoristiti tega, kar ji ponujajo. Doživljajo tudi nepričakovane težave in ovire ob državljanstvu, teži jih odklonilno stališče Slovenije do dvojnega državljanstva, počasno vračanje premoženja, povojna politična emigracija pa je upravičeno zaskrbljena ob ozračju ki vlada v deželi, ki naj bi bila po padcu komunističnega režima tudi njihova domovina.- Kako premagati vse te in številne druge težave, pomisleke in očitke? Najprej je treba spremeniti gledanje na Slovence po svetu. Domovina bi jih rada postavila v vlogo folklorne in turistov.. Dokler ne bodo imeli zastopnika svojih interesov v državnem zboru in svetu, bo njihova vloga res omejena le na poletne turiste in morebitne sponzorje, ko bo treba nekaterim strankam financirati volilne kampanje. Če ni mogoče njihovega glasu slišati v državnih institucijah, je namreč njihova naloga zgolj folklorna.»¹¹³

Kadar izstopimo iz začaranega kroga samopomilovanja,¹¹⁴ smo sposobni napraviti velike reči.¹¹⁵ Ko bi se le zmogli složno zediniti o najpomembnejših rečeh našega obstoja.¹¹⁶

¹⁰⁷ Franci Petrič, N. d.

¹⁰⁸ Peter Potočnik in STA, Hrvaški Slovenci razočarani, Delo 39, 15.dec.1997, št. 289, 1.

¹⁰⁹ Prim. -...o identiteti slovenske skupnosti v tem delu Nemčije je stekel pogovor tudi na poslovilni večerji v središču Ulma pod velikim cerkvenim zvonom... M. Lavrič, n. d.

¹¹⁰ Prim. To drevo na tujem raste, ur. Ciril Bergles, Ljubljana 1990. Pod Južnim križem, ur. Zora Tavčar, Helga Glušič,...

¹¹¹ Jerneja Petrič, Vrednostni kriteriji (tudi) prezrtega ali preziranega. Delo, Književni listi 12. dec. 1996, 15.

¹¹² *S Slovenci pri maši*, pismo *Marijana Šefa* iz Sarajeva, kjer so Slovenci raztreseni po vsem mestu. Po maši je bilo družabno srečanje, ob skromnem prigrizku, čajju in tudi kapljici vina so se spomnili sv. Martina. Družina 44, 26. nov. 1995, 2.

¹¹³ F. Petrič, Kako skrbimo za Slovence po svetu? 3.

¹¹⁴ Kakor kaže zglad dr. *Branislave Sušnik*, *eminentne slovenske znanstvenice, zgodovinske in kulturne antropologinje ter ravnateljice Etnografskega muzeja Andrés Barbero v Asuncionu med leti 1955-1996*.

¹¹⁵ *Gospa Adelina Pusineri*, *učenka, dolgoletna sodelavka in naslednica je predstavila življenje in delo svoje predhodnice v Slovenskem etnografskem muzeju 7. okt. 1997*.

¹¹⁶ Vlado Habjan, Svetovni slovenski kongres, zgodovina in narodna sprava, v: Borec 42, 1990, 465-484. (v pogovoru z Jožetom Dežmanom).

IV. Slovenci in prihodnost

Kar tri publikacije tri leta zaporedoma imajo naslov *Slovenci in prihodnost*. Prijatelji Janeza Svetine¹¹⁷ so zbrali v knjigi s tem naslovom njegove spise na témo »zdravega slovenskega razvoja«, kakor je naslovljeno eno od poglavij v njej.¹¹⁸ *Slovenci in prihodnost* je tematski naslov Nove revije iz leta 1993,¹¹⁹ ki je po zasnovi in avtorsko mlajša dvojčica znamenite Nove revije št. 57. Tretji je zbornik iz leta 1994 s študijskih dnevov v Dragi pri Trstu,¹²⁰ kraja dolgoletne tradicije zbiranja Slovencev s samostojnim miselnim obzorjem iz matice, zamejstva in po svetu še v času, ko to ni bilo tako oportuno in zaželeno. Bolj politično konotirana, s skrbjo za slovensko prihodnost je knjiga *Danes Slovenija in nikdar več?*¹²¹ V njej slikovito, včasih tudi čustveno poudarjajo prehitro, previsoko ceno Slovencev za vstop v Evropsko zvezo. V njej je veliko misli in razglabljanj, ki bi jim bilo vredno prisluhniti in jih upoštevati: »Ali je sklepanje sporazumov za vsako ceno oziroma za kakršnekoli pogoje dejanje pomanjkanja vsake vizije in nejasne ekonomske orientacije, ki jo bomo ovrednotili šele, ko nas bo Evropa s svojimi pravili postavila pred dejstva? Ali bo takrat še možen umik, če se pokaže, da je teritorij in nanj vezan rod bil in je še element narodne istovetnosti ter kulturne identitete in eden najpomembnejših determinant ekonomске usmerjenosti nacionalne ekonomije, zlasti v sosesčini dveh, za evropske razmere ogromnih narodov...¹²² »V primeru vstopa v EZ pa nas že z uveljavitvijo pridruženega članstva čakata razprodaja slovenskega premoženja in zelo hiter propad suverenosti slovenske države, ki se bo v očeh Bruslja kaj hitro reducirala na nepomembno evropsko regijo. Čaka nas tudi pospešen propad tisočletnih korenin slovenstva, ki se bo že pri naslednji generaciji reduciralo na neko nezanimivo folklorno gibanje.¹²³ Napovedi, ob katerih ne bi smeli ostati brezbržni.

Odobje uravnalovke na vseh področjih je otopilo občutek pomembnosti dveh silno pomembnih dejavnikov narodne identitete in državnosti. Intelligence in elite. *Marko Kos: »Znanost in znanje sta proizvod intelligence. Pomembno je, da se ob vstopu v EU zavedamo, da je rast narodne zavesti vse do samostojnosti potekala vzporedno z rastjo intelligence. Jamstvo za prihodnji obstoj slovenstva je samo inteligenca (delavski razred nikoli!). Obratno je tudi obstoj intelligence¹²⁴ in njenih delovnih mest dan samo z obstojem slovenstva. Čim to izgine, je inteligenca brez sidra in opore. Pri tem so nekateri deli intelligence nacionalno pogojeni, nekateri pa manj. Vsi potrebujejo svoje okolje, s katerim komunicirajo: delavstvo, pacienti, klienti, poslušalci, bralci, gledalci itd. V tem okolju tuja inteligenca ne more konkurirati. Če se slovenstvo razkroji in preide v dva ali več večjih nacij, bo slovenska inteligenca izgubila svojo osnovo in bo postala brezdomec. Zato je v njenem interesu, da se bori za ohranitev slovenskega jezika, da ne dopusti konkurence tujega na področju lastne države. Država pa mora prevzeti vlogo zaščitnika jezika in osnov za njegovo nadaljevanje: šolstvo, uradni jezik, ovire pri naseljevanju tujcev itd. Zato mora ostati univerza samo slovenska in znanost mora gojiti slovenščino*

¹¹⁷ V vojni za samostojno Slovenijo je padel 28. junija 1991 v Gornji Radgoni kot civilna žrtev vojne.

¹¹⁸ Janez Svetina, *Slovenci in prihodnost*, Radovljica 1992. Za uredniški odbor Vlasta Pacheiner - Klander.

¹¹⁹ Nova Revija (12), št. 134/135, Ljubljana 1993. Ur. Niko Grafenauer.

¹²⁰ 29. študijski dnevi Draga 94, Slovenci in prihodnost, Trst 1995, ur. Sergij Pahor in Marij Maver.

¹²¹ Danes Slovenija in nikdar več? ur. Borut Korun, Velenje 1997.

¹²² Tone Jerovšek, Lastnina in tujci, v: Danes Slovenija in nikdar več, 64.

¹²³ Jože Kop, Koam, ko bo domovina prodana tujcem!, v: Danes Slovenija in nikdar več, 70.

¹²⁴ Primer *Edvarda Rusjana* (1989) dokazuje, da se po nepotrebnem omejujemo, če identiteto pojmujejo zgolj ozko kulturološko, ampak jo je treba gojiti tudi na področju tehnične kulture. Prim. Sandi Sitar, *Edvard Rusjan*, Ljubljana 1989.

na strokovnih področjih. Inteligenca, univerza in znanost ne morejo biti internacionalni. To je postulat, prek katerega ne moremo. Vedno moramo upoštevati posledice, ki so dokončne in nepovratne. Imejmo pred očmi koroško slovenstvo, ki je izginilo v kratkem času.¹²⁵ Grafit na ta temni zgled opominja s pesniško prodornostjo: KOROŠKA NAŠA PRODANA /ZAKLANA ZAVIJAJOČA KOKOŠKA.¹²⁶

«Kdo si, kaj si, kod in kam gre tvoja pot, nenehno premišluj - tako se varoval boš zmot.» Tako se začne ena najbolj znanih skladb Jakoba Gallusa, katere glasba mi venomer zveni v zavesti, kadar se se mi misli začno plesti okrog našega malega naroda in njegove identitete...¹²⁷ To, da smo postali neodvisen narod v samostojni državi, predvsem ne sme postati naša omejitev. Zdaj imamo v rokah tisto priložnost, da spustimo tok skozi sebe in se vključimo v celice celotnih pljuč bodoče Evrope. Znotraj sebe moramo poiskati vse tisto, kar od nas pričakujejo, in morda še bolj, česar od nas ne pričakujejo. Imamo bogato kulturno tradicijo, pa je vendar preveč takih ljudi, ki mešajo pojme etnološke tradicije (ki je seveda izredno pomembna) s tradicijo razvoja visoke kulture, kakršno je razvijal na primer tudi Gallus. Lobiranje v elitne kroge ali krožke je velika nevarnost, da se sprevrže v snobizem in napuh. In tu smo zares na spolzkih tleh, saj nimamo svoje aristokracije (ki pa jo imajo vsi pomembni evropski narodi), ki bi stalno postavljala temelje razvoju neke elitne družbe. Z besedami je moč narediti marsikateri korak, v praksi pa se nam kar vseprek lahko podira. Na eni strani imamo utis, da je naša identiteta popolnoma izdelana, hkrati pa pozabljamo, da smo v zavesti večine Evropejcev samo (bivša) provinca bivših držav. Za nas, ki smo postali čez noč lastniki države, je zato zelo pomembno, da si brez sprenevedanja priznamo, da moramo spustiti k nam čez prag tudi nekaj tistih navad in običajev, globokih korenin trdne evropske družbe, ki nam bodo ob pravilni uporabi omogočali izkoriščati vse možnosti vplivov na vsakdanjik in prihodnost. Kot marsikaj, kar moramo na novo zastaviti, sodi tudi oblikovanje neke zdrave elite, ki bo znala komunicirati z ustreznimi krogi v Evropi... Beseda elita bi zaslužila, da se ji povrne prvotni blišč in pozitiven pomen. Biti na položaju ali imeti določen status še ne pomeni, da je človek spoznal in osvojil določene estetske kriterije in človeške vrednote. Zato je tudi **elitnost** nekaj, kar se ne da kupiti. Je rezultat nekega procesa, ki ga mora podpirati tudi naša družba. Sicer se bomo kaj hitro izgubili v poplavi najrazličnejših pritiskov tistih, ki bi radi zavestno ali nezavedno izkoristili neizkušnost mlade države pri njenem hlastanju za tempom, ki ga narekuje 'razvita' Evropa.¹²⁸ «Obširna analiza stanja duha in razmer v naši državi sedem let po vzpostavitvi demokracije» priblija: **«Vprašanje naroda na Slovenskem še enkrat v zgodovini ni vprašanje o tem, kaj počnejo drugi z nami, ampak vprašanje o tem, kaj počnemo Slovenci sami s seboj.»**¹²⁹

¹²⁵ Marko Kos, Vloga slovenske inteligence v družbi; v: «Delavnica 97» Znanje za razvoj slovenske družbe, Ljubljana, 19. junij 1997, 120.

¹²⁶ Kokoška = Slovenija. Po svoji grafični podobi je z malo fantazije zemljevid Slovenije res podoben kokoški. Od tod metafora.

¹²⁷ «O eliti razmišljal od časa, ko na gimnaziji prepovedali -elitni ples-, češ da -elita stvar gnilega kapitalizma. Za nas, ki smo pojmovanje elitnosti povezovali z zahtevami in kriteriji estetike in smiselne vsebine, je ibl tak ukaz povsem nerazumljiv. Na vsak način pa mi je že takrat seglo globoko v dušo razmišljanje o eliti...Pripadniki določenih elitnih struktur se nedvomno povezujejo na različne načine, pri tem pa je pomembno vedeti, da so informacije in povezave, ki se širijo v teh krogih, v veliki meri ali skoraj povsem nedostopne nepovabljenim in nepoklicanim ljudem.»

¹²⁸ Tomaž Bole, Dobrodošli v Evropi, Gorenjski glas/Snovanja, 7 jan. 1994, 15.

¹²⁹ Ura evropske resnice za Sloveijo/TShe Hour of European Truth for Slovenia, Ljubljana 1997, 4.